

DOI: 10.7596/taksad.v10i3.3126

Citation: Altınay, R., & Dağdeviren, H. C. (2021). Haçlı Devletleri Döneminde Kadın Algısı, Siyasi Evlilikler ve Devlet Yönetiminde Kadınların Rolü. *Journal of History Culture and Art Research*, 10(3), 95-109. doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v10i3.3126>

Haçlı Devletleri Döneminde Kadın Algısı, Siyasi Evlilikler ve Devlet Yönetiminde Kadınların Rolü

Perception of Women, Political Marriages and The Role of Women in State Administration During the Era of Crusader States

Ramazan Altınay¹, Habibe Ceren Dağdeviren²

Abstract

This study examines political marriages, the perception of women and the role of women in state administration in the Crusader States' era. The Crusades, one of the largest military operations of the Middle Ages, is a period of about two hundred years that confronted the Western Christians and the Eastern Muslims, starting in 1096 and lasting until the expulsion of Latin Christians from Akka in the East in 1291 and covering eight major military expeditions. In the introduction section of the research, after examining the historical process of the Crusades, it was tried to examine the perception of women during the period of the expeditions and the approach of women against the expeditions. Later, the influence of marriages with noblewomen in the Crusader states (the Crusader Count of Urfa (1098-1144), the Principality of Antioch (1098-1268), the Kingdom of Jerusalem (1099-1291) and the Count of Tripoli (1109-1289) on politics was discussed. In this part of the research, numerous examples of the influence of marriages with noblewomen on politics are given. Based on the examples given, it was concluded that the rulers of the Crusader states attached importance to such factors as concluding agreements or fighting in the interests of order to be able to maintain, strengthen and expand the political organization they had created, as well as to relations established through marriage. It has been determined that kinship relations established through marriages with noblewomen or daughters of local rulers sometimes expand their areas of dominance and even provide alliances against threatening forces, and sometimes the continuation of states occurs thanks to these marriages. The study also concludes that, despite the negative woman perception during the Middle Ages, noblewomen took an active role in politics and in establishing political relations in this period. In this aspect, the study also provides a general perspective on understanding the roles of women throughout history especially in the political field based on the examples from the period of Crusader states.

Keywords: Crusades, Women in History, Politics, Marriage, Political marriage, Perception of women.

*Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Orta Çağ Anabilim Dalında yürütülmekte olan "Haçlı Seferlerinde İslam Coğrafyasında Batılı ve Doğulu Kadın" başlıklı Doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Prof. Dr. Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Anabilim Dalı, Uşak/Türkiye, e-mail: ramazan.altinay@usak.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bölümü, Orta Çağ Anabilim Dalı, Uşak/Türkiye, e-mail: cdagdeviren90@gmail.com

Öz

Bu araştırmada Haçlı Seferleri dönemindeki kadın algısı, siyasi evlilikler ve devlet yönetiminde kadınların rolünün ne olduğu incelenmektedir. Orta Çağların en büyük askerî harekâtlarından biri olan Haçlı Seferleri, Batılı Hıristiyanlar ile Doğulu Müslümanları karşı karşıya getiren ve 1096 yılında başlayıp 1291 yılında Latin Hıristiyanların Doğu'da Akka'dan çıkartılmalarına kadar süren ve sekiz büyük askeri seferi kapsayan yaklaşık iki yüz yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Araştırmanın giriş bölümünde Haçlı Seferlerinin tarihsel süreci incelendikten sonra seferlerin yapıldığı dönemdeki kadın algısı ve kadınların seferlere karşı yaklaşımı incelenmeye çalışılmıştır. Daha sonra Haçlı devletlerinde (Urfa Haçlı Kontluğu (1098-1144), Antakya Prinkepsliği (1098-1268), Kudüs Krallığı (1099-1291) ve Trablus Kontluğu (1109-1289) soylu kadınlarla yapılan evliliklerin siyaset üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde soylu kadınlarla yapılan evliliklerin siyaset üzerindeki etkisi ile ilgili çok sayıda örneğe yer verilmiştir. Verilen örnekler ışığında, Haçlı devletlerinin yöneticilerinin, oluşturdukları siyasi organizasyonu devam ettirebilmek, güçlendirmek ve hâkimiyet alanlarını genişletebilmek için çıkarlar doğrultusunda anlaşmalar yapmak ya da savaşmak gibi faktörlerin yanı sıra evlilik yoluyla kurulan ilişkilere de önem verdikleri sonucuna varılmıştır. Soylu kadınlar ya da yerel yöneticilerin kızları ile yapılan evlilikler yolu ile kurulan akrabalık ilişkilerinin bazen hâkimiyet alanlarını genişletmek ve hatta tehdit oluşturan güçlere karşı ittifak sağladıkları gibi, bazen devletlerin devamının bu evlilikler sayesinde gerçekleştiği tespiti yapılmıştır. Böylece Haçlı Seferleri esnasında, Orta Çağlar'ın olumsuz kadın algısına rağmen, soylu kadınların siyasi ilişkilerde devleti yönetecek konuma kadar yükselerek siyasette etkin bir rol üstlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma bu yönüyle Haçlı devletleri dönemindeki kadın rollerini inceleyerek kadınların tarih boyunca üstlendikleri rollerin anlaşılması noktasında genel bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Tarihte kadınlar, Siyaset, Evlilik, Siyasi Evlilik, Kadın algısı.

Giriş

Haçlı Seferleri, Dünya tarihi açısından önemli bir zaman dilimini kapsayan Orta Çağlar'ın en büyük askerî harekâtlarından biri olup Batılı Hıristiyan ile Doğulu Müslüman'ın karşı karşıya geldiği, tarihin gördüğü en geniş kapsamlı kolonizasyon hareketlerinden biridir (Michaud, 2011: 9.; Nicolle, 2001: 7).

Haçlı Seferleri genel olarak Papa II. Urbanus'un 1095 yılında Clermont şehri dışında din adamları ve halktan oluşan büyük bir kalabalığa,

Tanrı'nın oğulları barışı koruyacağınıza ve Kutsal Kilisenin haklarını muhafaza edeceğinize söz verdiniz. Sizin yardımınıza ihtiyacınız olan kardeşlerinize yardım götürmeniz gerekmektedir. Türkler Marmara Denizi kıyılarındaki Roma topraklarına kadar ilerlediler. Birçok insanı öldürüp kiliseleri yıktılar. Tanrının krallığını harap ettiler. Tanrı, tüm sınıflara mensup insanları buna son vermenizi sağlamak için fırsat verdi. Kâfirlerle dövüşün, zincirlenmiş hayatınız sona erdiğinde günahlarınız af olacak! (Carnotensis, 2009: 50-51; Tyrensis, 2016: 49-53; Tudebodus, 2019: 58; Paina, 2011: 24).

İfadeleri ile çağrıda bulunarak Doğu'ya karşı din uğruna bir savaş başlatılmasının gerekli olduğunu söylemesi ile başlayan ve 1291 yılında Latin Hıristiyanların Doğu'da Akka'dan çıkartılmalarına kadar süren yaklaşık iki yüz yıllık dönemdir (Demirkent, 1997: 1).

Asiller, burjuvalar, efendiler, köleler, papazlar, keşişler, kadınlar, çocuklar soylu ve halktan herkesin varını yoğunu ortaya koyarak büyük bir arzuyla sefere katılması ile milyonlarca ifade edilebilecek sayıda insan Doğu (Müslüman) coğrafyasına akın etmiştir. Bu süre boyunca yapılan sekiz

büyük askeri sefer iki toplumu (Doğulu-Batılı) ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda etkilemiş ve toplumlar üzerinde sosyolojik ve psikolojik sonuçlar da doğurmuştur (Nomiku, 1997: 25; Kanat & Burçak, 2013: 16).

I. Haçlı Seferinin başarılı olmasıyla Doğu'da Haçlılar tarafından devletler kurulmuş, bu devletlerin yöneticilerinin kendi aralarındaki ya da yerel devletler ile ilişkileri de seferler gibi toplumun her kesimini ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda etkilemiştir. Haçlı Devletleri siyasi teşekküllerini oluştururken yöneticiler devletlerini varlıklarının devam ettirebilmek ve hâkimiyet alanlarını genişletebilmek amacıyla yapılacak evlilikleri önemli bir araç olarak görmüşlerdir. Bu devletler arasında, soylu kadınlarla ya da yerel yöneticilerin kızları ile yapılan evlilikler ve bu yol ile kurulan akrabalık ilişkileri sayesinde bazen hâkimiyet alanları genişlemiş, bazen tehdit oluşturan güçlere karşı ittifaklar sağlanmış, bazen de devletin adeta hayatını kurtarmıştır. Böylece soylu kadınlar da evliliğin getirdiği avantajlar sayesinde siyasette yer almışlardır. Öyle ki Haçlı Seferleri esnasında Orta Çağların sert kadın algısına rağmen (günahı başlatan taraf kabul edilmesi, zayıf görülmesi gibi) soylu kadınlar siyasi ilişkilerde varlıklarını beklenmedik bir biçimde ortaya koymuşlardır.

Haçlı devletlerindeki siyasi evliliklerin, Haçlı kadınlarının evlilik yoluyla oluşan rolünün ve ortaya konan deneyimlerinin bilinmesi, yorumlanması ya da değerlendirilmesi eksiliği görülmekte, henüz bu konuda boşluklar olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Haçlı Devletlerinde soylu kadınların durumları, siyasi ilişkileri güçlendirmek için yapılan evliliklerin ortaya konulması Haçlı Seferleri Tarihine ve kadınların tarihine ışık tutacaktır.

Haçlı Seferleri

Haçlı Seferleri Papa II. Urbanus'un yaptığı çağrıyla 1096 yılında resmen başladığında, asiller arasında sefere katılacağını ilk açıklayan kişi Toulouse kontu Raymond de St.-Gilles olmuştur. Daha sonra Fransa kralının kardeşi Vermandois Kontu Hugue de France Kudüs'e gideceğini açıklamıştır. Haçlıların en büyük ve temel gücünü oluşturan ordu ise Aşağı Lorraine dükü Godefroi de Bouillon ile kardeşleri Boulogne kontu Eustache ve Baudouin'in emrinde toplanmıştır (Vardan, 2017: 50-51). Normandia dükü Robert ve Champagne kontu Etienne de Blois ile evli olan kız kardeşi Adele, Papa'nın çağrısını olumlu karşılamışlardır. Adele sefere katılmayı düşünmeyen kocası Etienne de Blois'ı ikna ederek sefere katılmasını sağlamıştır. Normandia dükünün ordusuna kuzeni Flandre kontu II. Robert de kendi birlikleriyle katılmıştır. Papa'nın Haçlı Seferi çağrısını en geç benimseyen Güney İtalya Normanları olmuştur. Tarent hâkimi I. Bohemund, Doğu'da yeni bir gelecek aramanın daha iyi olacağı düşüncesiyle geç de olsa Haçlı çağrısına uymuştur. Yeğeni Tankred de sefere katılmıştır (Demirkent, 1997: 9).

Türklerin ilerlemelerini durdurmak için Avrupa'dan yardım isteyen, küçük bir destek bekleyen imparator I. Alexios Komnenos, Batı'nın kendisine ücretli asker yardımı yerine değişik milletlere mensup sayısız insanın katılmasıyla oluşan büyük ordular göndermeye hazırlandığını öğrenince endişeye kapılmıştır. Çünkü oluşan bu muazzam orduların sefere çıkması, daha önce görülmemiş bir olaydır. I. Aleksios Komnenos'un kızı olan Anna Komnena bu tarihi sürecin tanığı olarak *Alexiad* adlı eserinde, "*Batı dünyasının bütün barbar kavimlerinin harekete geçtikleri*" haberiyle sadece imparatorun değil bütün Bizans halkının içini korku kapladığını yazmaktadır (Komnena, 1996: 118).

Pierre L'Ermite'ni idaresindeki ilk Haçlı ordusu 1096 yılının sonbaharında İstanbul'a gelmeye başlamıştır. Komnena, "*Bu adamlardaki coşku ve atılganlık öylesineydi ki, bütün yolları doldurup kapladılar, kum tanelerinden ve yıldızlardan daha çok sayıda, haçlar taşıyarak yürümekte idiler; bunlar, yerlerinden yurtlarından ayrılmış kadınlarla çocuklardı. Gören onları, her yerden akıp gelen derelere benzetirdi. O kalabalık, bütün ordusuyla, bize doğru ilerlemekteydi,*" ifadeleriyle, gelen haçlıların ne kadar kalabalık olduğunu gözler önüne sermiştir (Komnena, 1996: 304).

Haçlılar, gelmeleriyle birlikte Türk yerleşimleri yağmalamaya başlamışlar, İznik yönüne ilerleyerek Kserigordon Kalesi'ni ele geçirmişlerdir (Demirkent, 2020, s.26). Bu sırada I. Kılıç Arslan Ermeni Gabriel'in elinde bulunan Malatya'yı kuşatmakta olup aldığı haber üzerine ordu göndererek

Haçlı ordularını mağlup etmiştir (Altan, 2003: 2; Demirkent, 2020: 26-27). Bu başarıdan sonra I. Kılıç Arslan arkadan gelen Haçlıların devleti için bir tehlike olmayacağını düşünmüş kazandığı zaferin verdiği güvenle Batı'dan yeni orduların geldiği haberini almasına rağmen doğuya Malatya üzerine yönelmişler (Altan, 2003: 2; Usta, 2016: 61). Avrupa'dan gelen diğer Haçlı orduları İznik'e kadar ilerlemişler ve kısa sürede ele geçirmişlerdir. Bizans ile yaptıkları anlaşmaya uymayarak şehri Bizans imparatoruna vermek istemedikleri gibi birkaç uç kale ve geçidi de ele geçirmişlerdir (Kalânisî, 2015: 2-3). Eskişehir ve Ereğli yakınlarında Haçlıları durdurmak isteyen I. Kılıç Arslan yolları üzerindeki tarlaları yakıp su kuyularına zarar verse de başarılı durduramamış, Haçlılar Anadolu'da ilerlemeye devam etmişlerdir (Demirkent, 2020: 32).

Haçlı Devletlerinin Kuruluşu

Haçlılar bölgeyi hiç bilmedikleri için Bizans birlikleri kumandanı Tatikios'un rehberliğinde ilerlemeye devam etmişlerdir (Demirkent, 1997: 34). Godefroi de Bouillon'un kardeşi Baudouin Anadolu'da ilerlemeye devam ederken Urfa'nın Ermeni hâkimi Thoros'un daveti üzerine Kilikya'dan ayrılmıştır. Thoros, Türklere karşı bağımsızlığını koruyabilmek için yardıma ihtiyacı olduğundan Baudouin'i yardıma çağırmış ve erkek çocuğu olmadığı için onu manevi oğlu olarak kabul etmiştir. Baudouin, Urfa'ya geldikten sonra halkın Thoros'un öldürülmesi için plan yaptıklarını öğrenmiştir. Planın gerçekleştirilmesi ile Thoros öldürülmüş Baudouin isyancıların desteği ile Urfa'ya hâkim olmuştur. Böylece 1098 yılında şehirde ilk Haçlı Devleti olan Urfa Haçlı Kontluğu kurulmuştur (Carnotensis, 2009: 75; Demirkent, 2013, C. 1: 38).

Haçlılar bir taraftan da piskoposluğun merkezi olan Antakya'ya ilerlemeye devam etmişler 1097 yılının sonunda Antakya'ya ulaşabilmişlerdir (Peters, 1971: 71). Haçlıların geldiği sırada Antakya, Sultan Melikşah tarafından atanan Yağsıyan'ın hâkimiyeti altındadır (Runciman, 1989, C.1: 164). Yağsıyan şehirde Ermeni, Süryani ve Rumların Haçlılarla iş birliği yapmasını engellemek için hendekler kazdırmıştır. Dokuz ay sonra şehrin burçlarından birinde muhafızlık yapan Ruzba adında bir zırh ustasını Haçlılara şehrin parmaklıklarını açması ile Haçlılar şehre girmişlerdir (İbn'ül-Esir, 1991, C. 10: 229; İbn Kalânisî, 2015: 3). Berkayaruk tarafından yardıma gönderilen ama yetişemeyen Kürtboğa'nın idaresindeki ordunun yenilgiye uğramasıyla Antakya kesin olarak kaybedilmiştir. Haçlıların Bizansla yapmış oldukları anlaşma gereğince şehri Alexios'a teslim etmemişler ve Bohemund hâkimiyetinde 1098 yılında Antakya'da Antakya Prinkepsliği adında bir Haçlı devleti daha kurulmuştur (Altan, 2003: 3). Haçlıların Antakya'ya sahip olmaları Kudüs'e giden yolda rahat ve güvenle hareket etme imkânı vermiştir (Usta, 2015: 95).

Gerçekten de Antakya'ya hâkim olduktan sonra güvenle Kudüs'e yönelmişlerdir. Kudüs Tacüddeve Tutuş'un hâkimiyeti altında olup burayı Türkmen Emiri Artukoğlu Sökmen'e ikta etmiştir. Haçlıların Anadolu'da ilerlemeye başladığı ve Türkiye Selçuklularını yendiği sırada Fatimiler bu zayıflıktan yararlanarak Kudüs'ü hâkimiyet altına almışlardır (Ayan, 2019, C.2: 8). Yukarıda belirttiğimiz gibi Haçlılar Antakya'da hâkimiyet sağladıktan sonra Kudüs'e gelmişler ve şehir stratejik bakımdan kuşatmaya elverişli olmamasına rağmen hazırladıkları kuleler sayesinde hücum güçlerini arttırarak 1099 yılında Kudüs'ü zapt etmişlerdir (İbn'ül-Esir, 1987, C.11: 235-236; İbnü'l-Verdi, 2019: 57; Vardan, 2017: 50; Urfalı Mateos, 2000: 199; İbn Kalânisî, 2015: 4-6; Komnena, 1996: 342-343; Demirkent, 1997: 50-54). Ayrıca Haçlılar Kudüs'te bir krallık kurarak Godefroi de Bouillon'u "Kutsal Mezarın Savunucusu" olarak Haçlı Krallığının başına getirmişlerdir (Altan, 2003: 4). (Godefroi de Bouillon, Kudüs'te Kral unvanını almak istemeyerek kendisini Hz. İsa'nın mezarını savunan Kutsal Mezarın Savunucusu (Advocatus Sancti Sepulchri) olarak konumlandırmak istemiştir.)

I. Haçlı Seferinin en zengin en yaşlı lideri Toulouse kontu Raymond de St.-Gilles, Antakya'nın zaptından sonra Kudüs'e doğru ilerlerken Trablus ve çevresini ele geçirmek için girişimde bulunmuştur. Bu teşebbüste başarı sağlayamayınca 1101 yılında tekrar harekete geçmişse de 1105 yılında ölmüştür. Trablus ancak 1109 yılında halefleri tarafından zapt edilmiştir. Trablus Kontluğu'nun başına Raymond'un gayri meşru oğlu Bertrand'ın geçmesi ile Trablus'ta bir Haçlı Devleti daha kurulmuştur (İbnü'l-Azîmî, 2006: 39; Usta, 2016: 78).

Sonuç olarak, I. Haçlı Seferi sonrasında Baudouin de Boulogne tarafından 1098 yılında Urfa Haçlı Kontluğu, Bohemund tarafından aynı yılda Antakya Haçlı Prinkepsliği, Kutsal Mezarın Savunucusu olarak Godefroi de Bouillon tarafından 1099 yılında Kudüs Haçlı Krallığı ve Raymond de St. Gilles'in halefleri önderliğinde oğlu Bertrand yönetiminde 1109 yılında Trablus Haçlı Kontluğu kurulmuştur.

Haçlı Devletleri yöneticilerinin, varlıklarını devam ettirebilmek, hâkimiyet alanlarını genişletebilmek için izledikleri yollardan biri de yerel yöneticilerin beyleri ya da birbirleri arasında soylu kadınlar ile yapılan evlilikler sayesinde kurulan akrabalık ilişkileri olmuştur. Bu evlilikler siyasi ittifaklıkların kurulmasında önemli bir faktör olarak görülmüştür.

Haçlı Seferlerinde Kadın Algısı

Kutsal kitaplarda insanlığın yaratılış öyküsü, ilk çift olan Âdem ile Havva'nın hikayesi ile başlamış, erkek ve kadın arasındaki ilişki Âdem ve Havva anlatıları ile şekillenerek yorumlanmıştır (Bottéro, 2015: 155). Avrupa'nın yapılanmasının temellerinde önemli faktörlerden biri olan Hıristiyanlık inancına göre Havva, Âdem'in yasak meyveyi yemesine, cennetten kovulmasına neden olduğu için insan neslinin günahkâr olmasının en önemli nedeni olarak görülmüştür (Lewinsohn, 1966: 109-111). Havva'nın işlediği günaha karşılık Hıristiyanlığın merkezinde Hz. İsa'dan sonra en önemli ikinci şahsiyet olan Meryem'de günahsız bir kadın olarak kabul edilmiştir (Harman, 2013: 68).

Kadın zayıf olan ve günahı başlatan taraf olarak görüldüğünden kadınlara karşı yaklaşımlarda bu temelde şekillenmiştir (Bottéro, 2015: 158). Avrupa toplumunda geniş bir alanda değişimlerin yaşandığı XI. yüzyılın başında insanlar genel olarak dua edenler, savaşanlar, tarımla uğraşanlar olarak bölünmüştür. Bu grupların içinde kadınların yerleri silik ve belirsizdir (McNamara, 1994: 3-4). Orta Çağ toplumunda erkekler özellikle yönetici krallar ve aristokratlardan sonra, dini vazifeleri üstlenen ruhban sınıfı, savaşta güvenlikten sorumlu şövalye olarak üst düzey roller alırken sadece evin idaresi bir kadının etkinlik merkezi olarak kabul edilmiştir (Karras, 2008: 52; Vecchio, 2005: 125). Günahkâr Havva ile başlayan sonrasında Meryem ile devam eden algı ile kadınlar, toplum tarafından atfedilen zayıf doğaları nedeniyle sadece ev içerisindeki görev ve sorumlulukları yerine getirerek kamusal alanlarda bulunamamışlardır. Ancak kadınlar görmezden gelinmeye çalışılsa da varlıkları yok sayılamamıştır.

Kutsal bir amaç uğruna yapılan Haçlı Seferlerine nasıl ki her kesimden insan harekete geçtiyse, kadınlar da seferlere dâhil olmak istemişlerdir. Fakat seferler sırasında lojistik sorunlara neden olabilecek ve aktif şekilde savaşamayacak olanlar -özellikle kadınlar- seferler için endişe yaratmıştır. Cinsiyet seferlere katılma konusunda kuşku ile yaklaşılacak tek faktör olmasa da en önemli endişe kadınların seferlerdeki varlığı olmuştur (Hodgson, 2007: 45).

Her tabakadan kadınlar Kudüs'e gitmeyi, Haçlı askerlerine yardım etmeyi *onur görevi* olarak görmüşlerdir (İstek, 2019: 206). Papa II. Urbanus'un vaazında ifade ettiği ilk ve en net şey Haçlı Seferi'nin dini temellere dayanan askeri bir girişim olduğudur. Bu yüzden kadınlar aktif olarak savaşan grupta yer almadığı için sefer devam ettiği sürece orduyu yavaşlatabilecekleri gibi -daha da kötüsü- Haçlıların Tanrı'nın iyiliğini kaybetmelerine yol açacak olan cinsel günahlara teşvik edebilecekleri düşünülmüştür. Ordunun içinde istikrarsızlaştırıcı bir faktör olarak görüldükleri için Kilise tarafından desteklenmemişlerdir. Papa II. Urbanus, uygun velayeti olmayan kadın katılımcıları '*yardımdan daha fazla engel, faydadan ziyade bir yük*' olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle kadınların Haçlı seferine katılmasını engelleyebilmek ve onları caydırmak için fikirler ortaya atılmıştır. Bir kadının, Papa'nın talimatlarını takip ederek seferlere gitmek için izin istemesi ile ilgili ilk örnek Altejas'lı Emerias olmuştur. Kilise ona sefere katılmayıp yoksullara bağış yaparsa Tanrı'ya daha iyi hizmet edeceğini söylemiştir (Franti, 2016: 4; Riley-Smith, 1997: 108; Hodgson, 2007: 45).

Haçlı vaazlarında da kadınlar seferlerde bir engel olarak tasvir edilmiş, onların ya kocalarının haç almasını aktif olarak durdurmaya çalıştıklarından ya da erkeklerin Haçlı Seferine gitmek istememelerinin nedeni oldukları iddia edilmiştir (Maier, 2000: 65). Sonuçta seferlere katılmak isteyen kadınlar ancak eşleri, kardeşleri ya da resmi bir vekille seferlere katılabilmişlerdir (Hodgson, 2007: 45).

Haçlı Seferleri anlatılarında kadınlar savaşçı olarak değil erkeklerin savaş esnasındaki durumlarını onaylar pozisyonunda yer almışlar, erkekler kahramanca davranmadıklarında, kadınlar tarafından eleştirilerek suçlanmışlardır. Gerçi erkeklerde birbirlerini aynı şekilde suçlamışlardır. Örneğin Huntingdon'lu Henry, Blois kontu Stephen'ı 1098 yılında Antakya kuşatmasından *bir kadın gibi* kaçmakla suçlamıştır (Hodgson, 2007: 46-47). Savaş alanında yenilmiş bir düşman da kadınsı terimlerle tanımlanmıştır. İlerde Antakya nâibi olacak olan Galilaea Prinkepsi Tankred, İznik yakınlarındaki Türk ordusunu yendiğinde Mesih askerlerinin moralini yükselterek düşmanlarını kadınlara benzetmiştir (Ralph of Caen, 2005: 39).

Orta Çağ kadınlarının savaştan dışlanmalarını açıklamak için *Fragilitas sexus* (cinsiyetin kırılganlığı, erkeklere göre daha zayıf olmaları) gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu ifade bazen de silahları taşıyarak yardım eden kadınlara işaret etmiştir. Kadınların cinsiyetlerinden ötürü kırılgan (zayıf) olduklarının kabul edilmesinden dolayı onların silahları kullanamadıkları için taşıyarak yardım etmelerinde bir sakınca görülmemiştir (Hodgson, 2007: 47). Buna rağmen bazı Haçlı yazarlarının anlatılarında az da olsa savaşan kadınlara da yer vermiştir. Willermus Tyrensis, Kudüs'e yapılan saldırı hakkındaki hikayesini yazarken kadınların cinsiyetlerini unutan ve içsel (manevi) kırılganlıklarını umursamayan, silah almayı ve güçlerinin ötesinde erkeksi bir şekilde savaşmayı varsaydıklarını anlatmıştır (Tyrensis, 2016: 352). Niketas Choniates, İkinci Haçlı Seferinde Alman birliğindeki kadın savaşçıların '*Amazonlardan daha erkeksi*' olduğunu söylemiş, silahlar taşıdığını, erkeksi kıyafetler giydiğinden bahsetmiştir (Choniates, 1984: 35). Kadınların silah taşıyan ya da bazen erkek gibi savaşmış oldukları ifade edilmiş olsa da genel olarak kadınlar zayıflık ithamından kurtulamamışlardır (Hodgson, 2007: 47).

Sonuçta kadınların seferler sırasında yarar sağlamasından çok zarar verebileceği düşünülmüş olsa da olumsuz yargılar kadınların seferlere katılmalarını engelleyememiş, her şeye rağmen kadınlar seferlerde yer almışlardır. Ancak şunu da söylemeliyiz ki bu hususta algılar çoğu zaman olguların önüne geçmiştir.

Haçlı Devletlerinde Soylu Kadınlarla Yapılan Evliliklerin Siyasete Etkisi

Genel olarak soylu kadınların aile içinde tanımlanmış rolleri bir kız olarak itaatkâr olmak, bir eş olarak mirasçı sağlamak, iyi bir anne olmak ve kocasının yokluğunda haneyi yönetiyor olmak olmuştur (Hodgson, 2007: 51). Soylu kadınlar atalarından gelen mirasın yanı sıra eylemleriyle de değerlendirilmiş ve yargılanmışlardır. Savaş alanlarında erkekler gibi kendilerini gösterememiş olsalar da siyasi olaylardaki rolleri, etkileri dikkate değerdir (Crouch, 2005: 3; Hodgson, 2007: 50).

Soyluluğun devamında evlilik oldukça önemli bir yere sahiptir. Devletler ya da bölgeler arasındaki evlilikler XI. ve XIII. yüzyıllarda barışın sağlanmasında iyi bir araç ve etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır (Genç, 2011: 255-256). Orta Çağ iktidar siyasetinde evliliğin önemli işlevlerinden biri soylu kadınların güç talep etme ve yönetimde söz sahibi olmalarına, doğuştan gelen hak ve toprak mirası ile mülk kontrollerini sağlama fırsatını vermiş olmasıdır. Bazı kadınlar, -genellikle mirasçılar ve dullar- yaşları ve politik etkilerine bağlı olarak toprak mülkiyetinde bir dereceye kadar bağımsız yaşayabilmişlerdir. Haçlı Seferlerinin ortaya koyduğu durumlardan biri de toprak zenginliğinin yanında savaş ya da evlilik yoluyla sosyal statü elde etmeye fırsat vermiş olmasıdır (Parsons, 1993: 65; Hodgson, 2007: 51).

Bu faktörler değerlendirildiğinde Haçlı Seferleri'yle Doğu'ya gelen asiller kurdukları devletlerin gücü, güvenliği, devamlılığı için yaptıkları ya da yapacakları evlilikleri genellikle siyasi çıkarlar doğrultusunda değerlendirmiş, karşılıklı menfaatlere dayanarak hareket etmişlerdir. 1098 yılında Doğu'da Urfa Haçlı Kontluğu ve Antakya Prinkepsliği, 1099 yılında Kudüs Krallığı, 1109 yılında Trablus Haçlı Kontluğu Haçlı asilleri tarafından kurulmuş olup devletler arasındaki ilişkilerde evlilikler önemli bir faktör olmuştur. Ermeni beylerin kızlarıyla yapılan evliliklerle başlayan, Haçlı Devletleri arasında soylu kadınlarla ya da Bizanslı kadınlarla ile yapılan ve ikili ilişkileri kuvvetlendirmek için devam eden evlilikler, kurulmuş olan akrabalık ilişkilerini siyasi hamlelerde ve çıkarlarda önemli bir etken durumuna getirmiştir. Bunun yanı sıra kadınlar bu evliliklerin doğurduğu haklarla siyasi hayatta etkin bir konumda olmuşlardır. Naibelik yapmışlar, bazen de devletleri sadece kendi hakimiyetleri altında yönetmek

istemişlerdir. Bu durum siyasi çıkarlarla yapılan evliliklerin ne kadar önemli olduğunu göstermenin yanı sıra kadınların siyasi hayatta etkisini gözler önüne sermektedir.

1098 yılında Urfa'da kurulan ilk Haçlı devleti olan Urfa Haçlı Kontluğu'nda evlilik yoluyla siyasetin ilk başlarında şekillenmeye başladığı görülür. Haçlı ordusu 1097 yılında Konya Ereğli'sine vardığı sırada Tankred'in ordudan ayrılarak Kilikya bölgesine gitmesi üzerinde Urfa Haçlı Kontluğu'nun ilk hükümdarı Baudouin de Boulogne'de aynı bölgeye hareket etmiştir. Bu hareket ile Baudouin Haçlı Seferlerinin yolu üzerinde bulunan Ermeniler ile bağlantı kurmak ve bu bölgede hâkimiyet sağlamak istemiştir (Demirkent, 2013, C.1: 5). Baudouin, Urfa şehrinde on iki tane beyin tavsiyesi üzerine Taphnuz adında bir Ermeni reisinin kızıyla evlenerek devletin yerleşmesinde yerel unsurlarla ilişkilerin yanında devletin devamlılığında da Ermeniler ile evlilik yoluyla kurulacak ilişkilerin temelini atmıştır (Albert of Aachen, 2007: 190; Tyrnensis, 2018, C.2: 65). Böylece Ermeniler karşılaşacakları tehditlere karşı Baudouin ile iş birliği yapabilmişler, Baudouin ise bu ittifakla Doğu'da hâkimiyet alanını genişletmeyi hedeflemiştir.

Urfa Kontluluğunun II. hükümdarı Baudouin de Bourg da aynı şekilde Ermeniler üzerindeki hâkimiyeti sağlamak adına Malatya hâkimi Gabriel'in kızı Morphia ile evlenmiştir (Tyrnensis, 2018, C.2: 103; Adı Bilinmeyen Bir Süryani, 2005: 16). Baudouin de Bourg ve Morphia'nın dört kızı olmuştur: Melisende, Alice, Hodierna ve Joveta. Bu evlilik siyasi hayatta öyle etkileri olmuştur ki, Kudüs Haçlı Krallığı sülalesi ilk kızları Melisende'nin soyundan devam edecektir (Runciman, 2019: 146; Demirkent, 2013, C.1: 81).

Urfa Kontluluğunun III. hükümdarı Joscelin de Courtenay de kontluğun yönetimini aldıktan sonra Ruben hanedanından I. Thoros'un kız kardeşi Maria ile evlenerek Ermenilerle ilişkilerin evlilik yoluyla devam etmesini sağlamıştır. Bu evlilikten II. Joscelin doğmuştur (Runciman, 2019, C.2: 104; Demirkent, 1994, C.2: 19). Joscelin'in karısının ölümünden sonra Antakya hâkimi Roger de Salerno'nun kız kardeşi ile evlenmiştir (Abû'l Farac, 1987: 357). Joscelin'de Courtenay evlilik yolu ile kendi iktidarını güçlendirmek için yerel bir unsur olan Ermeniler ile ilişkilerin devamlılığını sağlarken aynı zamanda Haçlı Devletleri arasında da akrabalık ilişkilerini evlilik yoluyla güçlendirmek istemiştir. Urfa Kontluluğunun son hükümdarı II. Joscelin, Saone hâkimi William'ın dul karısı Beatrice'le evlenmiş, bu evlilikten III. Joscelin ve Agnes doğmuştur. Agnes, Kudüs Kralı olan Yafa Kontu Amaury ile evlenecek ve Kudüs Kralı IV. Baudouin ve kız kardeşi Sibylle'i dünyaya getirecektir (Tyrnensis, 2018, C.2: 288; Runciman, 2019, C.2: 155, s.276; Demirkent, 1994, C.2: 104).

Tarihi rivayetlerden anlaşıldığı üzere Haçlı asilleri ve Ermeniler ilişkilerinde, evlilikleri karşılıklı yarar sağlayan bir araç olarak görmüşlerdir ve kullanmışlardır. Ermeniler herhangi bir tehdit oluştuğunda Haçlı asillerinden destek almayı amaçlarken Haçlılarda bölgedeki hâkimiyetlerinin kalıcılığını sağlayarak güçlenmeyi hedeflemiştir.

Urfa'nın 1144 yılında Haçlılardan alınması üzerine Avrupa'da II. Haçlı Seferi düzenlenmiş ve bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Musul Atabey'i Nureddin Mahmut'un Suriye'de hâkimiyetinin artması II. Joscelin'in Tell-Başir'de sıkışmasına neden olmuştur. Nureddin Mahmut'un Tell-Başir'e girmesiyle II. Joscelin esir alınarak Haleb'de hapse atılmış dokuz yıllık esaretten sonra burada ölmüştür. Bu esaret sırasında Beatrice kocasının yerine idareyi ele almış, Nureddin Mahmut tekrar Tell Başir'e taarruz ettiğinde çok şiddetli bir savunmayla karşılaşınca geri çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat Beatrice daha sonra yapılan taarruzlarına karşı koyamamıştır. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos Beatrice'in elindeki araziye satın almak için teklif götürmesi üzerine araziye Bizans'a satmıştır. Manuel kısa bir süre sonra bu bölgeleri Nureddin ile Sultan Mesut arasında yapılan ittifak sebebiyle kaybetmiş 1151 yılında Beatrice, oğlu III. Joscelin ve kızı Agnes ile Kudüs'e gitmesiyle Urfa Haçlı Kontluğu tamamen ortadan kalkmıştır (Runciman, 2019, C.2: 275-276; Demirkent, 1997: 117-118).

Antakya Prinkepsliğinde de yönetici asillerin yaptıkları evlilikler dikkat çekicidir. Urfa Haçlı Kontluğunda asiller genellikle Ermeni beylerin kızlarıyla evlenirken Antakya Prinkepsliğinde evlilikler Avrupa'dan gelen ya da Doğu'da kurulan Haçlı devletlerindeki soylu kadınlar ve asiller arasında gerçekleşmiştir. Böylece Doğuya gelmeden var olan akrabalık ilişkileri, kurulan evlilikler yoluyla devam etmiştir.

Antakya Prinkepsliğinin ilk hükümdarı olan Bohemund hâkimiyetini sağladıktan sonra Danişmendli Beyi Gümüştekin'le giriştiği mücadelede esir düşmüş, esaretten kurtulduktan sonra başarı elde edemediği için Antakya'nın hâkimiyetini yeğeni Tankred'e bırakarak Avrupa'ya dönmüştür (Demirkent, 1997: 82-84). Bohemund, Avrupa'ya döndükten sonra Fransa Kralı I. Philippe'in kızı Costance ile evlenmiştir. Bu evlilikten iki oğlu olmuş ilk oğlu ölmüş diğer oğul ise mirasçı olarak kalmıştır (Carnotensis, 2009: 163; Tyrnensis, 2018, C.2: 117; Komnena, 1996: 360). Böylece Fransa Kralının kızıyla evlenmek suretiyle Bohemund hem itibarını artırmış hem de Kralın desteğini kazanmıştır. Pek çok kişi şevkle Bohemund'un yanında Haçlı Seferine katılmak üzere hazırlıklara başlamış ve 1106 yılı sonlarında karısı Constance'ı da yanına alarak kendisine katılan çok sayıda şövalye ve yaya askeriyle beraber harekete geçmiştir (Altan, 2018: 125). Tekrar Doğu'ya geldikten kısa bir süre sonra Bizans hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Kral I. Phllippe aynı zamanda diğer kızı Célile'i Bohemund'un yeğeni Tankred ile evlenmesi için Antakya'ya göndermiştir (Komnena, 1996: 360). Tankred, I. Phillippe'nin kızı Célile ile evlenmeyi kabul etmiştir. Tankred, Kong Vasil'in ülkesine hareket etmek üzereyken hastalanmış, iyileşemeyeceğini anlayınca dul kalacak olan karısı Célile ile Trablus Hükümdarı Pons'un evlenmesini istemiştir. Aynı zamanda Tankred Antakya tahtına yeğeni Roger de Salerno'yu kendi halefi olarak seçmişti (Albert of Aachen, 2007: 855; Tyrnensis, 2018, C.2: 151; Runciman, 2019, C.2: 103). Kudüs Kralı Baoudouin de Bourg'un kız kardeşi Célile ile evli olan Roger de Salerno, Bohemund'un Constance ile evliliğinden doğan oğlu II. Bohemund İtalya'da bulunduğu için yönetimi ele geçirmiştir (Tyrnensis, 2018, C.2: 157; Runciman, 2019, C.2: 104, 126). 1119 yılında İlgazi ile yapılan Kanlı Meydan Savaşında (Ager Sanguinis) Roger de Salerno'nun ölmesi üzerine, II. Bohemund İtalya'dan gelene kadar Kral II. Baudouin kendi adına Antakya idaresini ele almıştır (Demirkent, 1997: 88).

1126 yılında II. Bohemund Antakya'da büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Kral Baudouin kızlarından ikincisi olan Alice'in II. Bohemund'la evlenmesini istemiştir. Böylece her iki tarafında hoşuna gidecek şartlar sağlanarak II. Bohemund'la daha yakın ilişkilerin kurulmasında önemli bir adım atılmıştır (Carnotensis, 2009: 278; Tyrnensis, 2018, C.2: 264). Görüldüğü gibi II. Baudouin diğer Haçlı devletleriyle akrabalık bağları kurarak ilişkileri kuvvetlendirmek ve kendi çıkarlarını güvence altına almak amacıyla kızlarını Haçlı Devletlerinin yöneticileriyle evlendirmiştir (Hodgson, 2007: 76).

II. Bohemund 1130 yılında Anavarza üzerine hareket ettikten sonra Danişmedliler'le yapılan mücadelede ölmüştür. O sırada Alice ile II. Bohemund'un iki yaşında olan Constance adında bir kızı vardır (Runciman, 2019, C.2: 151). Alice, kocasının öldüğünü öğrendikten sonra prensliği kendi elinde tutma çabasına girmiştir (Tyrnensis, 2018, C.2: 277). Alice babasının Antakya'ya bir naip göndermesini beklemeden naibelik görevini üstlenmiştir. Fakat kısa süre sonra naibe olarak değil doğrudan bağımsız hükümdar sıfatıyla hüküm sürmek istediği ile ilgili söylentiler çıkmıştır. (Runciman, 2019, C.2: 151). Bunun üzerine babası II. Baudouin'in müdahalesiyle bu girişimde başarılı olamamış, Antakya idaresi Urfa Kontu I. Joscelin'e verilmiştir. Babasının ve Urfa Kontunun 1131 yılında ölmesi üzerine Alice'in tekrar hâkimiyet kurma çabası Kudüs Kralı Foulque tarafından engellenmiştir (Demirkent, 1997: 88).

Alice'in hâkimiyet kurma çabalarını engellemek için Kudüs Kralı Foulque, Alice'in kızı Constance'ın soylu biriyle evlenmesini istemiştir. Bu evlilikle birlikte Antakya'nın yeni hükümdarı olacak kişi IX. Aquitani Dükü Guillaume'un oğlu Raymond de Poitiers olarak belirlenmiştir (Runciman, 2019, C.2: 164). Antakya Patriği Radulf, Alice'i Raymond'un kendi kocası olarak gönderildiğine inandırmıştır (Tyrnensis, 2018, C.2: 319). Raymond ise Constance ile evlenmeyi kabul ettikten sonra Antakya'ya gelmiş ve henüz tam olarak ergenlik çağına erişmemiş olmasına rağmen ülkenin ileri gelenlerinin onayı ile kontluğun selameti için Constance ile Raymond arasında evlilik gerçekleşmiştir (Tyrnensis, 2018, C.2: 319.; Kinnamos, 2020: 15; Tyrnensis, 2018, C.2: 296, 319). Runciman, evliliğin gerçekleştiği sırada Raymond'un 37, Alice'in 30'undan küçük, Constance'ın ise 9 yaşında olduğunu ifade etmiştir. (Runciman, 2019: 164; Demirkent, 1997: 88). 1148 yılında Nureddin Mahmut ile mücadelede Raymond ölmüş ve Constance dört küçük çocukla dul kalmıştır. En büyük oğlu III. Bohemund babasının ölümü sırasında beş yaşında olduğu için Antakya tahtı, hukuk ve kanun bakımından Constance'a ait olmuştur.

Yönetimin bir kadında olmasının engellenmesi için Constance'ın tekrar evlenmesi gerekli görülmüştür (Tyrnensis, 2019, C.3: 67; Runciman, 2019, C.2: 276).

III. Baudouin'in isteği üzerine Trablus'ta yapılan toplantıda Constance'nin evliliğiyle ilgili de görüşmelerde yapılmıştır. Bu görüşmede Constance, Trablus Kontu ve aynı zamanda teyzesinin kocası olan II. Raymond ile evlendirilmek istenmiştir. Constance, teyzesi Kudüs Kraliçesi Melisende, diğer teyzesi Trablus Kontesi Hodierna, kuzeni Melisende'nin oğlu Kudüs Kralı III. Baudouin ve eniştesi Trablus Kontu II. Raymond'un isteğini yerine getirmemiş, akrabalarının II. Raymond'la evlenme teklifini reddetmiş, toplantıdan istedikleri sonucu alamayan akrabalarda geri adım atmak zorunda kalmışlardır (Küçükspahioğlu, 2006: 148).

II. Haçlı Seferi sırasında Fransa Kralı Louis ile Gien Kontu ve Chatillion Sur Loing hâkimi Godefroi'nin oğlu Renaud de Chatillon da seferlere katılmış, kendi yurdunda yükselmek ümidi olmadığından Doğu'da kalmış ve 1153 yılında Constance ile evlenmiştir. Fakat bu evlilik soylu sınıf ve halk tarafından uygun karşılanmamıştır. Bir süre sonra Selahattin Eyyübi tarafından öldürüldüğü için Antakya Prinkepliğine Constance'ın ilk kocasından olan oğlu III. Bohemund getirilmiştir (Kınnamos, 2020: 178; Runciman, 2019, C.2: 289; Demirkent, 1997: 119, 124, 139).

Antakya Haçlı Prinkepsiliğinde yöneticilerinin yaptıkları evlilikler yerel devlet yöneticilerinin kızları ile değil diğer Haçlı Devletlerinin soylu kadınları ile gerçekleşmiştir. Constance'nin teyzesi Trablus Kontesi Hodierna'nın kocası yani eniştesi Trablus Kontu II. Raymond ile evlendirilmek istenmesi devletler arasındaki ilişkilerde evliliklerin önemli bir unsur olduğunun göstergesidir. Aynı zamanda Kudüs Krallığının hükümdarı Baudouin kızı ve Antakya Prinkepsiliğinin hükümdarı II. Bohemund'un eşi Alice'in hâkimiyet kurma çabası soylu kadınların siyasetteki etkisinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Constance'nin eniştesiyle evlendirilmek istemesi, Alice'in naibeliği kabul etmeyerek hükümdar olarak yönetimini sağlamak istemesi gibi olaylar evliliklerin siyasette önemli bir faktör olduğunu kanıtlar niteliktedir. Belki de Alice, II. Bohemund'la evlenmeseydi hükümdarın eşi sıfatıyla Antakya'da yönetici olma şansına sahip olamayacaktı.

Haçlılar asıl hedefleri olan Kudüs'e 1099 yılında büyük bir coşku ile girmiş ve üçüncü Haçlı Devleti olan Kudüs Krallığı'nı kurmuşlardır. Godefroi ülkeyi koruması ve yönetmesi için prinkeps seçilmiş fakat o kendisinin, Kutsal Mezarın Savunucusu (Advocatus Santi Sepucheri) olarak seçilmeyi ve İsa'nın takipçisi olarak kalmayı talep etmiştir (Carnotensis, 2009: 106; Tyrnensis, 2018, C.2: 29; Albert of Aachen, 2007: 451). Godefroi'nin ölümünden sonra kardeşi Urfa Kontu I. Baudouin, onun ölümünden sonra da yine Urfa Kontu olan II. Baudouin Kudüs Kralı olmuştur. II. Baudouin, bir Ermeni beyinin kızı olan Morphia ile evliliğinden doğan kızlarının Haçlı Devletleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek adına evlilikler yapmasını sağlamıştır. II. Baudouin, kızı Alice'i Antakya Prinkepsi II. Bohemund ile evlendirmiş olup en büyük kızı Melisende'yi de daha sonra Kudüs Kralı olacak Foulque d'Anjou ile evlendirecektir (Carnotensis, 2009: 119; Demirkent, 1997: 91, 95).

Kral II. Baudouin, Melisende'yle evlenecek uygun kişiyi bulmak için Kral VI. Louis'in yanına yüksek bir mevkie uygun bir şahsiyet seçmesi için Beyrut hâkimi Guy Brisebarre'ı göndermiştir. Kral Louis, I. Philippe ve Bertrada de Montefort'un çocuğu olan ve oğlu Godefroi'yi İngiltere Kralı I. Henry'nin kızı Matilde'yle evlendirmek suretiyle önemli bir güce sahip olan Foulque'yi önermiştir. Fransa kralının desteği ve papanın teveccühünü kazanmış olan böyle önemli bir evlilik adayı, Kral Baudouin tarafından istekle kabul edilmiştir. Kral, kendinden sonra kral olacak kişiyi belirlemek adına aldığı önemlerin krallığın erkanı tarafından hoş karşılanmasına büyük önem vermiştir (Tyrnensis, 2018, C.2: 271; Runciman, 2019, C.2: 146).

Foulque krallık tacını kraliçenin kocası olma sıfatıyla taşımıştır. 1143 yılında Melisende'nin yemeği kırdı yemek istemesi üzerine kral ve maiyeti hareket ettikleri sırada önlerine çıkan tavşanı takip eden kral, atının tökezlemesi sonucu düşmüş, ağır eyer takımının kafasına çarpmasıyla şuurunu kaybettikten üç gün sonra ölmüştür. Foulque ile Melisende'nin Baudouin ve Amaury adında iki oğlu olmuştur. Melisende ve Baudouin, patrik Guillaume tarafından beraber taçlandırılmışlardır (Urfalı

Mateos, 2000: 286; Runciman, 2019, C.2: 192). Melisende Krallığın yönetiminde söz sahibi olan önemli bir isim olmuştur.

Urfa'nın düştüğü haberi gelince Melisende, Antakya'yla bağlantı kurmuş, Antakya idaresiyle papaya haberi bildirerek yeni bir haçlı seferinin organize edilmesi için ricada bulunmak için Cebele piskoposu Hugue'u Roma'ya göndermiştir (Runciman, 2019, C.2: 205).

Melisende elindeki gücü bırakmak istemediğinden oğlu Baudouin'in iktidarını paylaşmak istemiş, Patrik Foucher, Melisende'nin oğluyla yan yana taç giymesi hususunda anlaşmışlardır. Melisende, Kudüs ve Nablus'u, aynı zamanda kralın kardeşi olan Amaury'nin sahip olduğu Yafa kontluğunun kıyı bölgesini kendi hâkimiyeti altına almıştır (Runciman, 2019, C.2: 280).

Çağdaş Haçlı Kroniklerinden birinde Willermus Tyrensis Melisende'yi,

“Annesi devlet işlerinde önemli deneyimleri bulunan, kadınlık zaaflarından da arınmış bir kraliçeydi. Zorluklardan asla çekinmeden, daima en ideal idareci olabilmek için elinden gelen çabayı gösterdi. O, oğlunun henüz buluş çağına gelmediği dönemde devleti atalarına layık bir biçimde isabetle yönetebildi. Oğlu onun nasihatlerine uyduğu müddetçe, halk huzur içinde yaşadı, devlet kurumları da en iyi biçimde çalıştı. Fakat kraliçenin kralı kendi akli ve çabasıyla yönlendirdiğini gören bazı kimseler muhalefete başladılar. Kralı, annesinin vesayetinden çıkararak devleti tek başına idare etmesi için teşvik ve tahrik ettiler.” (Tyrensis, 2019, C.3: 21) şeklinde anlatmıştır.

Evliliklerin, Haçlı Devletlerinin Bizansla ilişkilerin kuvvetlenmesinde de önemli bir faktör olduğu görülür. İmparator Manuel, III. Baudouin'e kardeşi Isaac'ın on üç yaşındaki kızı Theodora'yı zevce olarak teklif etmiştir. Theodora'ya Akka ve civarı yüzgörümlüğü olarak verilecek, kocası çocukları olmadan vefat ederse burasının onun mülkiyetinde olması istenmiştir. İmparator Kudüs'e ve Hıristiyan halka yardım edeceğini bildirerek bu evlilikle Manuel, Nureddin'e karşı yapılacak bir ittifakta müttefik sağlamış, Baudouin ise Renauld'a karşı gücünü sağlamlaştırmıştır (Urfalı Mateos, 2000: 322; Tyrensis, 2019, C.3: 126; Runciman, 2019, C.2: 293).

III. Baudouin, Thedora ile evlenmesinden üç yıl sonra ölmüş, çocuğu olmadığı için Krallığın mirasçısı Yafa ve Askalan kontu olan Amaury hâkimiyetini sağlayarak Kudüs Kralı olmuştur. Krallığın baronları Amaury'in krallığına itirazda bulunmuşlardır. Amaury, dört sene önce Urfa Kontu II. Joscelin'in kızı Agnes'le evlenmişti. Agnes, onun dördüncü dereceden akrabası olduğundan kilisenin yasakladığı kan akrabalığı derecesi içinde bulunmaktaydı. Agnes, Amaury'den yaşlı olup iyi bir şöhrete sahip değildi. Bu yüzden Patrik ve asilzadeler bu evliliğin iptalini talep ettiler. Agnes'ten doğan oğlu Baudouin ve kızı Sibylle'nin veraset haklarının kabul edilmesiyle boşanma gerçekleşmiştir (Tyrensis, 2019, C.3: 147; Runciman, 2019, C.2: 303).

Amaury, Nureddin'in taaruzlarına karşı Templier ve Hospitalier tarikatlarına bağışlar yaparak desteklerini almış olmanın yanı sıra Bizansla da sıkı ilişkiler içinde olmak istemiştir. Bu yüzden 1158 yılında imparatorun büyük yeğeni Maria Komnena'yla evlenmiştir (Kinnamos, 2020: 173; Runciman, 2019, C.3: 315). 1159 yılında Manuel'de eşi İrene'nin ölmesi üzerine tekrar evleneceği kadını Latinler arasından seçmek istemiştir. Kudüs kralına elçiler yollayarak kendine uygun bir eş ricasında bulunmuştur. Kralın kuzeni Trablus Kontesi teyzesi Hodierna'nın kızı Melisende (Trablus Kontu Raymond'un kız kardeşi) diğeri Antakya hâkimi olan öteki teyzesi Alice'in torunu kuzeni Constance ve Raymond'un kızı Maria'yı önermiştir. Manuel önce Melisende ile evlenmek istemiş daha sonra fikrini değiştirerek Maria'yla 1161 yılında evlenmiştir (Kinnamos, 2020: 152-154; Demirkent, 1997: 123).

Amaury'in 1174 yılında ölümünden sonra yerine cüzzamlı olan oğlu Baudouin hükümdar olmuştur. Baudouin'in Kudüs kralı olması hoş karşılanmamıştır. Cüzzamlı olması, annesi Agnes ile Amaury'in kan yakınlığına rağmen günaha girerek evlenmiş olmalarının Tanrı tarafından cezalandırılması, bu durumun krallığın istikbali bakımından kötü bir alamet olarak kabul edilmiştir. Tahtın devamlılığın sağlanması için ablası Sibylle, Avrupa'dan Kudüs'e davet edilen Guillame de

Montferrat ile evlendirilmiştir. Aynı yıl içinde ölen kontla Sibylle'nin V. Baudouin adında bir oğlu olmuştur. Ardından Sibylle, Guy de Lusignan ile evlenmiştir (Runciman, 2019, C.2: 328; Demirkent, 1997: 129-130).

Kudüs Krallığındaki evliliklerde de Avrupa'dan gelen soylu kadınların yanı sıra, krallığın soylu kadınları Avrupa'dan gelen asillerle evlendirilerek Avrupa'nın da desteği alınmış, akrabalık ilişkilerinin devamlılığı sağlanmıştır. Aynı zamanda Haçlı Devletlerindeki soylu kadınların yanı sıra Bizans ile ilişkilerin güçlenmesi içinde karşılıklı evlilikler yapılmıştır. Evliliklerin gerçekleştirilmesiyle güçlü ittifakların sağlanması hedeflenmiştir.

I. Haçlı Seferinin en zengin ve en yaşlı lideri olan Toulouse Kontu Raymond de St.-Gilles, Antakya'nın zaptından sonra orduları Kudüs'e giderken Trablus ve çevresini ele geçirmek için girişimde bulunmuştur (Demirkent, 1997: 97). Kudüs'ün ele geçirilmesinden sonra şehrin hâkimiyeti Raymond'a teklif edilmiştir. Raymond, *Kudüs Kralı* unvanını duyduğu anda bir ürperti hissettiğini söylemiş ve İsa'nın kutsal şehrinde kral olmayı reddetmiştir (Aguilers, 2019: 213; Runciman, 1989, C.1: 225; Runciman, 2019, C.2: 50).

Trablus şehrini almak isteyen Raymond, 1105 yılında Hacılar Tepesinde ölmüş yönetimi ise oğlu Bertrand devralmıştır. Bertrand, Raymond'un Provence'li olan ilk karısından doğmuştur. İki taraf arasındaki yakın akrabalık nedeniyle evlilik feshedilmiştir. Raymond'un Elvira ile evlenmesinden doğmuş olan çocuklarıyla birlikte Doğu'ya gelene kadar Bertrand, Kral Baudouin'in sadık vassalı olarak desteğini almış, hâkimiyetini ilan etmiştir (Carnotensis, 2009: 176; Runciman, 2019, C.2: 50).

Kudüs Krallığına bağlı olan ve iyi ilişkiler kuran Bertrand'ın ölümünden sonra yerine oğlu Pons geçmiştir (Demirkent, 1997: 99). Pons, I. Phillippe'nin kızı ve Tankred'in ölmeden önceki isteği üzerine eşi Célile ile evlenmiştir. Célile'in Tankred'den aldığı topraklar dolayısıyla Pons, Antakya Prinkepsliğinin en büyük arazi sahiplerinden biri olmuştur (Albert of Aachen, 2007: 855; Tyrnensis, 2019, C.3: 151; Runciman, 2019, C.2: 155).

Zengi'nin Antakya'daki taarruzu üzerine Antakyalılar Kudüs Kralı Foulque'dan yardım istediği için Doğu'ya hareket eden Kral, Sayda'da Trablus Kontesine rastlamış, kocasının Türkmenler tarafından tuzağa düştüğünü ve Montferrand kalesine kaçmış olduğunu söylemiştir. Kontesinin talebi üzerine Kralı Foulque'da kaleye yürümüştür. Bu olay Pons'la Foulque'un arasındaki münasebetlerin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Pons'un oğlu ve varisi II. Raymond, Kudüs Kraliçesi Melisende'nin kız kardeşi Kudüs Prensesi Hodierna ile Pons'un kızı Agnes de Foulque'nin Antakya konnetablı Renaud Mazoir Markab'la evlendirilmiştir (Runciman, 2019, C.2: 160). (konnetabl: Ordunun başı ve en yüksek kumandan olarak askerinin idaresi organizasyonundan sorumlu olup taç giyme merasiminde kral kiliseye giderken ve dönerken kraliyet sancağını taşıyan, askerlerin savaşta düzenini sağlayan, kral savaşa katılmadığında kralın bütün savaş yetkilerine sahip olarak orduya komuta eden kişidir. Bknz: Altan, 2020: 78).

1152 yılında II. Raymond'un Haşşaşiler tarafından öldürülmesi üzerine yerine oğlu III. Raymond geçmiştir. Fakat annesi Hodierna naibe sıfatıyla yönetimi eline almıştır. Böylece bu dönemde üç haçlı devletinin sorumluluğu üç kadında olmuştur. Kudüs'te Melisende, Antakya'da Constance ve Trablus'ta Hodierna. III. Baudouin Antakya ve Trablus'un idaresini üstlenmiş olsa da kendisi henüz Kudüs Krallığının başına geçememiş ancak annesi Melisende'yi yönetimden uzaklaştırdıktan sonra kendi hâkimiyetini sağlayabilmiştir (Demirkent, 1997: 118).

"Genç Raymond" olarak bilinen, Trablus'ta en son ve uzun hüküm süren Trablus Kontu III. Raymond olmuştur (Küçüksipahioğlu, 2006: 153). III. Raymond, Selahaddin ile yaptığı mücadelede başarı sağlayamamıştır. 1187 yılında Salahaddin'in Kudüs'ü fethinden önce vefat etmiştir (Küçüksipahioğlu, 2006: 205). Hittin Savaşından sonra Selahaddin'in Kudüs'e girmesi ile Kudüs Krallığı bitmiş, Antakya ve Trablus Kontlukları küçülmüştür. Trablus kontu çocuksuz öldüğü için vasiyeti üzerine kontluk Antakya Prinkepsliğine III. Bohemund'un idaresine verilmiştir (Demirkent, 1997: 142).

Sonuç

Haçlı Seferleri ile Doğu'ya milyonlarca insan akın etmiş bu süreçte hem Doğu hem de Batı siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda karşılıklı etkileşim ve dönüşüm yaşamıştır. I. Haçlı Seferinin başarılı olmasından sonra Haçlılar Doğu'da Urfa Haçlı Kontluğu'nu, Antakya Prinkepsliği'ni, Kudüs Krallığı'nı ve Trablus Kontluğu'nu kurmuşlardır. Haçlı Devletleri siyasi varlıklarını pekiştirmek, devam ettirmek istediklerinden, yerel yöneticilerin ya da kontlukların soylu kadınlarıyla yapılacak olan evliliklere büyük önem vermişlerdir.

Ermeni beylerin kızlarıyla yapılan evliliklerle başlayan, Haçlı Devletleri arasında soylu kadınlarla ya da Bizanslı kadınlarla yapılan ve ikili ilişkileri kuvvetlendirmek için devam eden evlilikler, kurulmuş olan akrabalık ilişkilerini siyasette ve çıkarlarda önemli bir etken durumuna getirmiştir. Haçlı asilleri ve Ermeniler ilişkilerinde evlilikleri karşılıklı yarar sağlayan bir araç olarak görmüşlerdir. Ermeniler herhangi bir tehdit karşısında Haçlı asillerinden destek almayı amaçlarken, Haçlılar da bölgedeki hâkimiyetlerinin kalıcılığını sağlayarak güçlenmeyi hedeflemişlerdir. Nitekim Kral I. Baudouin bu amaçla Ermeni beyinin kızı ile evlenmiş, daha sonraki süreçte özellikle Urfa Haçlı Kontluğunda devlet yöneticileri de Ermeni yöneticilerinin kızlarıyla evlenmeyi tercih etmiştir.

Akrabalık ilişkileri sadece Ermeniler ile sınırlı kalmamıştır. Avrupa'dan gelen soylu kadınlar ve asillerle de evlilikler gerçekleştirilerek Avrupa'nın desteği alınmış, akrabalık ilişkilerinin devamlılığı sağlanmıştır. Bunun yanı sıra kadınlar bu evliliklerin doğurduğu haklarla siyasi hayatta etkin bir konumda olmuşlardır. Bu haklar doğrultusunda naibelik yapmışlar, zaman zaman da devletleri sadece kendi hakimiyetleri altında yönetmek istemişlerdir. Böyle bir durumda diğer Haçlı Devletlerinin yöneticileri bir kadının yönetimde olmaması gerektiğini düşündüklerinden harekete geçmişler ve kendilerine göre bozuk olan düzeni sağlamak istemişlerdir. Örneğin; Alice, Antakya Prinkepsliğinde kendi hakimiyetini sağlamak istediğinde babası II. Baudouin'in müdahalesiyle karşılaşmış ve Prinkepsliğin idaresi Urfa Kontu I. Joscelin'e verilmiştir. Bu durum siyasi çıkarlarla yapılan evliliklerin ne kadar önemli olduğunu göstermenin yanı sıra kadınlarında siyasi hayatta ne kadar etkin olduğunu gözler önüne sermektedir Aynı zamanda Bizans'la kurulan ilişkilerde de evliliklerin önemli bir yeri olduğu görülür. Karşılıklı evliliklerin gerçekleştirilmesiyle güçlü ittifakların sağlanması hedeflenmiştir.

Yerel yöneticiler, Haçlı Devletleri, Avrupa'dan gelen asiller ya da Bizansla münasebetlerdeki evlilikler sadece siyasi ilişkilerin boyutlarını görmemizi değil, soylu kadınların durumları hakkında da bir yargıya varmamızı sağlamıştır. Kadınlar soyluluğun getirdiği hakların yanı sıra evlilik yoluyla güç ve hâkimiyet hakkı kazandıkları için zaman zaman devletleri kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek istemişlerdir. Özellikle Kudüs Krallığının hükümdarı II. Baudouin kızı ve Antakya Prinkepsliğinin hükümdarı II. Bohemund'un eşi Alice'in hâkimiyet kurma çabası, soylu kadınların siyasetteki etkisinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Alice'in naibeliği kabul etmeyip hükümdar olarak hâkimiyetini sağlamak istemesi, soyluluğun getirdiği hakla birlikte evliliklerin yönetimde önemli bir faktör olduğunu kanıtlar niteliktedir. Yine II. Baudouin'in kızı Melisende de yönetimde, siyasette etkili bir isim olarak kendi hâkimiyet alanını oluşturmuştur.

Kısacası Haçlı Devletlerinin kendi aralarındaki, Avrupa, bölgedeki yerel yöneticiler, Bizansla siyasi ilişkilerinin şekillenmesi ve güçlenmesi için gerçekleştirilen evlilikler her zaman yönetimde önemli bir unsur olmuştur. Soylu kadınların doğuştan olanların yanında, evlilik yoluyla gelen hakları da siyasi ilişkilerde etkilerini açıkça ortaya koymuştur. Böylece siyasi evlilikler, pek çok devir ve devletlerde etkili olduğu gibi Haçlı Devletleri süresin dede damgasını vurmuştur.

Kaynakça

- Adı Bilinmeyen Bir Süryani. (2005). *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi* (V. İlmen, Çev.). İstanbul: Yaba Yayınları.
- Aguilers, R. (2019). *Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem, Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi* (S. Genç, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Albert of Aachen, (2007). *Historia Ierosolimitana History of the Journey to Jerusalem* (S. B. Edgington, Ed. and Trans.). Oxford: Calerandon Press.
- Altan, E. (2018). *Antakya Haçlı Prinskepliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Altan, E. (2003). *II. Haçlı Seferi (1147-1148)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Altan, E. (2020). Haçlı Devletlerinde (Outremer), Kullanılan Ünvanlara Dair, *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, 71(1), 67-81. DOI: 10.26650/TurkJHist.2020.005.
- Kommēna, A. (1996). *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası* (B. Umar, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Ayan, E. (2019). Fatimiler, Selçuklular ve Haçlılar Arasında Kudüs, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-12. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oad/issue/46076/546625>
- Bottéro, J. (2015). Adem ve Havva: İlk Çift. G. Duby (Ed.), *Batr'da Aşk ve Cinsellik* (A. Gür, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carnotensis, F. (2009). *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium, (Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak)* (İ.B. Barlas, Çev.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Choniates, N. (1984). *O City of Byzantium: The Annals of Niketas Choniates* (H. M. Magoulias, Trans.). Detroit: Wayne State Universty Press.
- Crouch, D. (2005). *The Birth of Nobility Constructing Aristocracy in England and France 900–1300*. London and Newyork: Routledge Taylor Francis.
- Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Demirkent, I. (1996). *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demirkent, I. (2013). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118) (C. 1)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demirkent, I. (1994). *Urfa Haçlı Kontluğu (1118-1146) (C. 2)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Franti, A. (2016). 'The Perception of Women in the First Crusade', *Graduate Symposium at Eastern Michigan University* July.
- Riley-Smith, J. (1997). *The First Crusades 1095-1131*. Cambridge: Cambridge University Prees.
- Genç, Ö. (2011). Ortaçağ Avrupasında Kadın. A. Çetin, (Ed.), *Ortaçağda Kadın* içinde (s. 241-296). Ankara: Lotus Yayınları.

- Gregory Abû'l Farac, (1987). *Abû'l Farac Tarihi* (C. 2). (Ö. R. Doğrul, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Harman, Ö. F. (2013). Hıristiyanlık'ta Kadın Algısı', *Kur'an ve Kadın Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 56-70). Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hodgson, N. R. (2007). *Women, Crusading and The Holy Land in Historical Narrative*. Woodbridge: The Boydell Press.
- İbnü'l-Azîmî, (2006). *İbnü'l-Azîmî Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler* (A. Sevim, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn'ül-Esir, (1991). *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi* (C. 10). (A. Özyayın, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn'ül-Esir, (1987). *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi* (C. 11). (A. Özyayın, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn Kalânîsî, (2015). *Şam Tarihine Zeyl, I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi* (O. Özatağ, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İbnü'l-Verdi, (2019). *Selçuklular* (M. Alican, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.
- İstek, G. (2019). Haçlı Seferlerine Katılan Kadınlar, *Journal of Islamicjerusalem Studies*. 19(2), 205-224. DOI: 10.31456/beytulmakdis.573436
- Ionnes Kinnamos, (2020). *Historia* (I. Demirkent, Yayına Hazırlayan.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kanat, C. & Burçak, D. (2013). *Sorularla Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Karras, R. M. *Thomas Aquinas's Chastity Belt Clerical Masculinity in Medieval Europe, Gender and Christianity in Medieval Europe New Perspective* (L. M. Bitel and F. Lisfhtz, Ed.). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Küçüksipahioğlu, B. (2006). *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Lewinsohn, R. (1966). *Cinsi Âdetler Tarihi* (E. Gürol, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Maier, C. H. (2000). *Crusade Propaganda and Ideology*. Cambridge: Cambridge University Prees.
- Mcnamara, J. A. (1994). The Herrenfrage: The Restructuring of the Gender System 1050-1150. Clare A. Less, (Ed.), *Medieval Masculinities Regarding Men in the Middle Ages*. (s. 3-29). London: Universty of Minnosete Press.
- Michaud, J.F. (2011). *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları* (G. Kırpık, Hazırlayan.). Ankara: Lotus Yayınları.
- Müverrih Vardan, (2017). *Türk Fetihleri Tarihi*, (H. D. Andreasyan, Çev.). İstanbul: Post Yayınları.
- Nicolle, D. (2001). *Essesntial Histories The Crusades*. London: Osprey Publishing Limited.
- Nomiku, H.A. (1997). *Haçlı Seferleri* (K. Dinçmen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parsons, J. C. (1998). Mothers, Daughters, Marriage, Power: Some Plantagenet evidence 1150–1500. J. C. Parsons, (Ed.), *Medieval Queenship* (s. 63-78). Newyork: St. Martin's Press.
- Paina, M. (2011). *Haçlı Seferleri* (C. Atay, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Peters, E. (1971). *The First Crusade The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials*, Philadelphia.

Ralph of Caen, (2005). *The Gesta Tancedi of Ralph of Caen: A History of the Normans on the First Crusade* (B. S. Bachrach & D. S. Bachrach, Trans.). USA: Ashgate Publishing Limited.

Runciman, S. (1989). *Haçlı Seferleri Tarihi, Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu* (C. 1). (F. Işıltan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Runciman, S. (2019). *Haçlı Seferleri Tarihi* (C. 2). (F. Işıltan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tudebodus, P. (2019). *Bir Taniğin Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk* (S. Genç, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.

Urfalı Mateos, (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (H. D. Andreasyan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Usta, A. (2015). *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Usta, A. (2016). *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Vecchio, S. (2005). 'İyi Karı', *Kadınları Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği*. (C. 2). (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tyrensis, W. (2016). *Willermus Tyrnensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs Zaptına Kadar* (E. Ayan, Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tyrensis, W. (2018). *Willermus Tyrnensis'in Haçlı Kroniği Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine II* (E. Ayan, Çev.). Ankara: Gece Yayınları.

Tyrensis, W. (2019). *Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrnensis'in Haçlı Kroniği III. (1143-1184)* (E. Ayan, Çev.). İstanbul: Kronik Yayınları.